

Förändringar i Österbottens rovfågelbestånd under de tre senaste decennierna: vilka är de och vad beror de på?

PATRIK BYHOLM

Ingenting i naturen är oföränderligt: under årmiljonernas lopp har jordens artsammansättning som bekant genomgått stora omvälvningar upprepade gånger. Men även på en betydligt kortare tidsskala sker det kontinuerliga förändringar och man kan säga att det hör till naturens natur att inte bara arter utan även bestånd fluktuerar, föds och dör ut. De facto är det just på beståndsnivå som det som senare sker på artnivå först gör sig påmint. D.v.s. en arts utdöende – antingen globalt eller lokalt – föregås alltid av en period när artens utbredning krymper och individernas numerär avtar. Detta gäller förstås också omvänt i det fall en art ökar i antal, och här utgör vi människor minsann själva ett utmärkt exempel.

Att följa med hur artbestånd förändrar sig lokalt eller regionalt kan förutom att berika betraktarens vardag också hjälpa oss att utrona vilka faktorer som bidrar till förändringarna. Men för att förstå hur saker och ting hänger ihop krävs visserligen oftast mera detaljerade artstudier än enbart ett konstaterande av utbredning och individantal, annars är det lätt att göra feltolkningar. Det att en faktor ökar (t.ex. temperatur) innebär nämligen inte direkt att det är just denna faktor som avgör den observerade artens antal ifall det finns andra faktorer (t.ex. näringstillgång) som är mera avgörande. För att belysa problematiken ska jag här lyfta fram ett antal exempel.

Det är väl få österbottningar med tillräckligt antal år på nacken som lyckats undgå att havsörnen är en rovfågel som numera är betydligt vanligare än för trettio år sedan. Finlands havsörnsbestånd var som bekant nära att helt dö ut på grund av okritisk användning av insekticiden DDT och andra kemikalier under 1960–70-talen. Men numera ser situationen annorlunda ut. Efter att havsörnsbeståndet i Österbotten sakteligen började öka under 1980-talet är havsörnen nu ställvis den numerärt vanligaste rovfågeln längs delar av vår kustremsa. Som exempel kan nämnas att det på ett knappt 200 km² stort område i gränstrakterna av Närpes och Kristinestad år 2022

Figur 1. Finländsk GPS-sändarförsedd bivråk skjuten på Malta 8.10.2023.
Foto: Nicholas Barbara,
BirdLife Malta.

fanns nio aktiva havsörnsbon, och med detta var havsörnen faktiskt den vanligaste rovfågeln lokalt. Tjugo år tidigare var antalet par på samma område endast två, för trettio år sedan noll. Det går alltså bra för havsörnen i Österbotten, ja faktiskt i hela landet, och om inget oväntat sker torde ökningen fortsätta ännu flera år framöver. Orsaken till ökningen är främst att miljögifterna inte utgör ett akut problem, i kombination med det faktum att få örnar numera slutar sina dagar via ett gevärsskott. Detta var något som begränsade vårt havsörnsbestånd kraftigt redan innan miljögifterna kom med i bilden efter andra världskriget. Havsörnen hör alltså till de rovfåglar som kan klassas som vinnare vad gäller senare tiders beståndsutveckling.

En annan rovfågel som det numera också går bra för är tornfalken. Medan havsörnen som namnet skvallrar om trivs bäst i havsmiljö, står tornfalkens främsta hemvist att finna i jordbrukslandskapet. Precis som havsörnen led även tornfalken tidigare av miljögifter, och ännu i början av 1990-talet var arten därav fåtalig i Österbotten. Men i och med att rovfågelintresserade ornitologer under 1990-talet inledde storskalig utsättning av specialbyggda tornfalkholkar – i vilka häckning lyckas bättre än i naturbon – samtidigt som miljögifternas inverkan avtog, började tornfalksbeståndet i Österbotten snabbt att växa till sig. Litet siffror för att belysa läget: medan antalet ringmärkta tornfalkar i Korsholm under 1980-talet var 69, så var de under 2010-talet hela 1065. Motsvarande siffror för Kristinestad är 9 respektive 602, för Nykarleby 11 respektive 453. I snitt handlar det alltså om en ökning på över 2200 procent i ringmärkta fåglar! Även om dessa siffror inte ska användas som en synonym för hur många par tornfalkar som häckade i ifrågavarande kommuner under de två decennierna (t.ex. kan ringmärkaraktiviteten variera beroende på år och område), så står det klart att tornfalksbeståndet i Österbotten under 2010-talet var mångfalt större än under 1980-talet. Liksom för havsörnens del är det förändringar i mänskligt beteende som har gjort tornfalkens levnadsförhållanden bättre: dagens

Figur 2. Förutom att bivrákens ungprouduktion är låg, är arten utsatt för många faror under sin långa övervintringsresa till och från Afrika. Foto: Håkan Eklund.

jordbrukskemikalier är inte lika farliga för tornfalkarna som gårdagens och ett rikligt utbud av säkra häckningsplatser har ytterligare gjort sitt för att artens numerär kunnat skjuta i höjden.

Medan havsörnen och tornfalken är exempel på arter som ökat, finns det även arter vars beståndsutveckling gått åt andra hållet. Till denna kategori hör t.ex. bivrák, ormvrák och duvhök. Medan arterna i denna trojka skiljer sig från varandra i fråga om ekologi – t.ex. födoval och flyttningbeteende – har de det gemensamt att deras huvudsakliga livsmiljö finns i skogslandskapet. Därav kunde man lätt dra slutsatsen att förändringar i skogsmiljön, såsom minskningen av gammal skog och utbrett kalhyggesbruk, är orsaken till att dessa arters bestånd krympt de senaste årtiondena. Och krympt har de sannerligen gjort: alla tre har minskat med minst 50% sedan 1980-talet. Gällande duvhöken vet man också att orsakerna långt står att finna i förändringen av skogslandskapet. I och med det hårdhänta skogsbruket har duvhökens huvudsakliga livsmiljö, d.v.s. gammal granblandskog minskat sedan sent 1900-tal, och enligt beräkningar har risken för att en österbottnisk duvhöksskog ska huggas ner faktiskt mer än fördubblats under tidsperioden 1999–2013. En sannolikt ännu

viktigare orsak till populationsminskningen är ändå den sämre bytestillgång som skogsbruket lett till, speciellt då tillgången på skogshöns. Ett duvhökspar producerar under en häckningssäsong numera i medeltal en unge färre än de gjorde på 1990-talet på grund av sviktande födotillgång, och därtill finns indicier på att överlevnaden bland vuxna duvhökar nu är lägre än när skogslandskapet hyste fler byten. Att vara en duvhök i Österbotten på 2020-talet är alltså förknippat både med en stor risk för att bli av med sin boskog och med sämre bytestillgång, och det som orsakat detta är det industriella skogsbruket.

Även om också bivråkens häckningsskogar huggs flitigt, är situationen gällande denna säregna art enligt nya forskningsresultat emellertid en annan. Sålunda har bivråkens ungrproduktion inte förändrats sedan 1980-talet, d.v.s. även om skogslandskapet numera karakteriseras av kalhyggen och ungskog kan det fortfarande förse bivråkarna med föda. Däremot har den GPS-uppföljning av arten jag inledde 2011 gett vid handen att prickskytte och kollisioner med infrastruktur (exempelvis elledningar) under flyttningen till och från övervintringsområdena i Afrika orsakar ett mortalitetstillägg på 20–25 % jämfört med det normala. För en art som typiskt inleder sin häckningskarriär först i 5–6-årsåldern och därefter i bästa fall får högst två flygga ungar under en häckningssäsong (i medeltal dock färre), är en sådan ökning i dödstalet mer än vad beståndet tål om det ska hållas stabilt. Och då denna utveckling pågått i årtionden är bivråken i Finland numera faktiskt klassificerad som starkt hotad (EN).

För ormvråkens del står orsakerna till beståndsminskningen enligt den nationella rödlistan att finna i förändringar i skogslandskapet, men även klimatförändringen har visat sig bidra till att de finländska ormvråkarna numera har det kämpigt. Vid en första anblick kan det te sig paradoxalt att ormvråken, som i Finland är en sydlig art, påverkas negativt av att klimatet blir varmare. Ormvråken är ju vanlig och klarar sig bra i Mellaneuropa där det är varmare än här, så varför är varmare väder i Finland ett problem? Händelseförloppet är som följer: i och med att april månad under de senaste decennierna blivit varmare inleder ormvråkarna numera sin häckning ca 2 veckor tidigare än under 1980-talet. Detta leder i sin tur naturligtvis till att ormvråksungarna kläcks tidigare än förut, men då vädret i maj inte blivit varmare – däremot regnigare – leder detta till att ungarna kläcks under en period med ofördelaktigare väderleksförhållanden. Och som ett resultat av detta går en större del av kullarna numera förlorade i sin helhet: de små ungarna har helt enkelt svårt att klara sig under regniga majdagar och spiralen för populationsminskning är född.

Figur 3. Efter att ha varit nära att dö ut på 1970-talet är havsörnen nu en av de vanligaste rovfågarna i våra kusttrakter. Foto: Patrik Byholm.

Exemplen ovan ger flera intressanta insikter:

- Att en art ökar eller minskar beror ofta på mer än en faktor. För tornfalkens del har ett utökat antal säkra häckningsplatser i form av holkar i kombination med färre skadliga miljögifter båda varit avgörande för populationstrenden. Måhända skulle tornfalken ha ökat även utan holkuppsättning, men det skulle säkert ha tagit betydligt längre tid.
- Orsakerna till beståndsförändringarna är ofta indirekta snarare än direkta, även när det finns en gemensam bakgrundsfaktor. Detta ses speciellt tydligt hos duvhöken: trots att skogsavverkning är den bakomliggande orsaken till populationsminskningen och förlusten av skog också har direkta negativa konsekvenser för duvhökarna, är det den av skogsbruket orsakade minskningen av bytesdjur som är viktigast. Därav har både ungprouktionen och överlevnaden bland vuxna minskat, med ett avtagande bestånd som resultat.
- Hur arternas bestånd utvecklas beror på oss människor. Sålunda skulle bivråkarna ha det betydligt lättare om prickskytten på flyttande fåglar skulle upphöra; och om vi inte hade slutat skjuta havsörnar och sprida farliga miljögifter omkring oss skulle havsörnsstammen inte ha haft en chans att växa till sig.

Det positiva i situationen är att vi faktiskt kan ändra på saker och ting ifall vi väljer att göra så. Med andra ord: även om det numera är få österbottningar förunnat att få beskåda en termikseglande bivråk på julihimlen, och flera av duvhökens byten numera finns i för litet antal för att beståndet skall hållas stabilt, behöver detta inte vara situationen i framtiden. Om vi väljer att ändra på situationen är detta fullt möjligt.

För dig som undrar vad du kan göra kommer här ett par tips. Ifall du är skogsägare: låt din resliga gammelskog stå ohuggen – detta är bland de bästa konkreta gärningar en finländare som vill hjälpa våra trängda skogsrovfåglar kan göra. Om du inte råkar befinna dig i den lyxiga situationen att du hör till det segment finländare som äger skog kan du ändå bidra t.ex. genom att stöda naturskyddsorganisationer i deras skogs- eller artskyddsprojekt. Om du är politiker behövs din insats för att göra vår vardag ekologiskt hållbarare via långsiktiga politiska beslut. Genom rätt beslut och åtgärder har historien redan visat att vi faktiskt kan svänga negativa populations-trender. Kunskapen finns. Det hänger på viljan att omsätta den i praktiken.

Referenser

- Byholm, P. & Kekkonen, M. 2008: Food regulates reproduction differently in different habitats: experimental evidence in the goshawk. — *Ecology* 89: 1696–1702.
- Byholm, P. & Vansteelant, W. 2018: Mortality in GPS-tracked European Honey Buzzards (*Pernis apivorus*, [konferenspresentation]. — Raptor Research Foundation, Annual conference, Kruger National Park, South Africa.
- Byholm, P., Gunko, R., Burgas, D., & Karell, P. 2020: Losing your home: temporal changes in forest landscape structure due to timber harvest accelerate Northern goshawk (*Accipiter gentilis*) nest stand losses. — *Ornis Fennica* 97: 1–11.
- Fargallo, J. A., Blanco, G., Potti, J. A. I. M. E., & Viñuela, J. 2001: Nestbox provisioning in a rural population of Eurasian Kestrels: breeding performance, nest predation and parasitism. — *Bird Study* 48: 236–244.
- Hyvärinen, E., Juslén, A., Kemppainen, E., Uddström, A. & Liukko, U.-M. (red.) 2019: Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019. — Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. Helsinki. 704 s.
- Lehikoinen, A., Byholm, P., Ranta, E., Saurola, P., Valkama, J., Korpimäki, E., Pietiäinen, H. & Henttonen, H. 2009: Reproduction of the common buzzard at its northern range margin under climatic change. — *Oikos* 118: 829–836.
- Linnustonseurannan tulospalvelu, rengastus.helsinki.fi/tuloksia [23.2.2022]. — Luonnontieteellinen keskusmuseo.
- Nuuja, I. (ed.) 2016: Merikotkien puolesta – WWF:n merikotkatyöryhmän vuosikymmenten taival. — WWF raportti 2016. Helsinki. 124 s.
- [Wistbacka, R. 2015: Tornfalksrapport för år 2014. — OA-Natur 17: 28–33.](#)